

Közvetítő

Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára

Szerkesztette:

Czövek Judit – Szulovszky János

Magyar Vallástudományi Társaság
Budapest, 2017

Búcsú a népművészettől

Népművészet. Olyan hívószó, amely nem hagy közömbösen. Érzelmeket, mi több, indulatokat gerjeszt, különösen, ha a modernitáshoz való viszonyáról fogalmaznak meg kijelentéseket. Elég itt csak utalni az 1970-es évek derekán a Csete György-féle Pécsi Építészeti Iroda¹ paksi tulipános házai kapcsán kirobant heves vitára,² amely Nagy Lászlót a *Szólitlak, hattyú* című, nevezetes versének a megírására készítette.³ Ugyan hivatkozás nélkül, ám kétségtelen, hogy erre a vitára és erre a hattyúra is gondolt Illyés Gyula, amikor – az UNESCO felkérésére – a „*Hattyúdál ébreszt, avagy lehet-e a népnek művészete*” címmel a híres esszéjét megírta.⁴

Mindez nem légtüres térben zajlott.⁵ Az 1970-es évek elején a táncház-mozgalmal karöltve és egymást áthatva bontakozott ki a zömében városi fiataloknak, az ún. *nomád nemzedéknek*⁶ a tárgyalgó népművészet felé fordulása, amely hatására az ország számos pontján jöttek létre a hagyományápolás jegyében kisebb-nagyobb közösségek, kézműves műhelyek. A néprajzi gyűjtőutakra induló lelkes – eleinte még amatőr, majd egyre profibbá váló – autodidakta fiataloknak volt mire támaszkodniuk: a néprajzkutatók munkáira. Akik egyébként észlelve a lényeges változásokat a népművészet⁷ közegében, az 1952 novemberében Győrben megrendezett tanácskozásuk óta mind gyakrabban kezdték használni a *népi iparművészet* kifejezést.⁸ A történeti vetületek egyre hangsúlyosabb vizsgálata mellett nem mulasztották el, hogy a korabeli jelen kérdéseivel is foglalkozzanak. A Magyar Néprajzi Társaság 1976 szeptemberében tartott pécsi vándorgyűlésének ez volt a témája: a népművészet tegnap és ma.⁹ Jóllehet, időnként összeért a népművészet e

---

* A szerző történész-etnográfus, az MTA BTK Történettudomány Intézete tudományos főmunkatársa. Elérhetőség: Szulovszky.Janos@btk.mta.hu.

¹ E szakmai közösség tevékenységéről ld. pl. Szulovszky 2015. 61–66.

² A vita eredetileg az *Élet és Irodalom* hasábjain zajlott, majd áterjedt a *Magyar Építőművészet* c. periodikára is. A vitáról ld. Major–Osskó 1985. 386–449., újabban: Simon 2006.

³ A vers megszületésének gyötrelmeiről lásd Zelnik József szép írását: Zelnik 1998.

⁴ Illyés 1976.

⁵ Ld. pl. Voigt 1987. 141–144.

⁶ A Fiatalak Népművészeti Stúdiója első tíz évéről ld. Bodor 1982. Négy évtized számvetése: Zelnik 2012.

⁷ A továbbiakban ha azt külön nem jelzem, e szót a szűkebb értelemben, a tradicionális közösségek tárgyalgó tevékenységének megnevezésére használom.

⁸ Kresz 1952. – Szemelvények a kutatás történetéből: Bellon–Fügedi–Szilágy 1998.

⁹ Andrásfalvy–Hofer 1976. Lásd még: Hofer 1977.; K. Csilléry 1977.; Vörös 1977.

kétirányú – etnográfusi, illetve gyakorló hagyományőrző – megközelítése, azonban mindmáig tetten érhető egy alapvető szemléletbeli különbség, amely jelentős részben tudománytörténeti okokra vezethető vissza.

Amikor a 19. században mind határozottabb érdeklődés nyilvánult meg az alsóbb néposztályok hagyományos kultúrája iránt, ennek természetes velejárója volt, hogy eleinte az ún. magas kultúra adott területeinek a specialistái játszottak fontos szerepet egyes ágai megismerésében: irodalmár a népköltészet, zeneművész a népzene, művészeti író, rajztanár a népművészet terén. Ez azzal járt, hogy a saját kutatási körükbe eső terénnumokat sokáig elkülönítve, a népi kultúra tágabb összefüggéseiből kiragadottan vizsgálták – noha Ipolyi Arnoldtól Bálint Sándoron, Erdélyi Zsuzsannán át Tánczos Vilmosig, vagyis lényegében már a kezdetektől fogva kiváló kutatók mutattak és mutatnak arra példát mindmáig, hogy indokolt szerves kultúráként tekinteni a magyar népi műveltségre.¹⁰

A népművészeti tárgyak tudományos elemzése során sokáig a külső, *étikus* szemlélet volt a meghatározó. Ez az oka annak, hogy eleinte inkább a *formavilágra* figyeltek. Az ornamentika centrikusság nemcsak a népművészeti kutatásokat jellemezte. Ez a 19. század végének általános művészetfelfogásában gyökerezett.¹¹ Ennek jegyében születtek dolgozatok a „magyar díszítő styl”-ről, a magyar ornamentikáról,¹² mint olyan kulturális emlékanyagról, amely alapján többek között felfejthetőnek vélték őstörténetünk homályba vesző szárait is. Vagyis hasonló megfontolások miatt kísérelték meg faggatni a népművészeti tárgyak ábrázolásait, mint az előkerült honfoglalás-kori leleteket,¹³ s az előbbinek épp az utóbbi adott nyomatókat. Ahogy Györffy István rámutatott, „az európai nemzetközi nagyművészet tiszteletében felnőtt középosztály észre sem vette és figyelemre sem méltatta volna a népi ornamentikát, ha Huszka egyben fel nem fedezi annak honfoglalás-kori, sőt »szasszanida-perzsa«, de még azontúl is menő délnyugatázsiai több évezredes kapcsolatait. Mihelyt a magyar történelmi dicsőség bizonyítékai közé be lehetett a »parasztság által megőrzött ősi« ornamentikát iktatni, a történelmi középosztály is szívesen vallotta magáénak a paraszti szücs, szűr és egyéb díszítő elemeket”.¹⁴

Már jó ideje ismeretes, hogy mindaz, amit – később keletkezett terminológiával – népművészetnek nevezünk, az nem benső tulajdonságai, immanens természetete alapján, hanem külső erőtér hatásaként, voltaképpen egy polgári nézőpont szerint lett megkonstruálva.¹⁵

---

¹⁰ Vö. Tánczos 2006.

¹¹ Verebélyi 2005.

¹² Ld. pl. Huszka 1885.; 1898.

¹³ Hampel 1899a.; 1899b.; 1907.; Nagy, Huszka 1892.; 1910.; 1930. – Az ornamentika-vitáról újabban: Sinkó 2004.; 2006a.; 2006b.; 2009.; 2012.; Bollók 2015.; 2017.

¹⁴ Idézi Fejős (szerk.) 2006. 17.

¹⁵ Hofer 1991.; Fejős 1991.; 2006, Verebélyi 2002.; 2011.; 2015. 4.; Sinkó 2012. 243. – Ez nem magyar, hanem általánosnak tekinthető jelenség volt. Ld. pl.: Deneke 1992., Korff 1992.

Jól szemléltetik ezt a következők. 1872-ben Xántus Jánost és Rómer Flórist megbízták, hogy a bécsi vilákiállításra gyűjtsék össze a magyarországi „házi-ipari” – mai szóhasználattal: népművészeti – anyagot. Amikor 1873 elején az addig összegyűlt kollekciót bemutatták a budapesti közönségnek, a korabeli sajtó Xántus „díszes, gazdag és változatos gyűjteményét” szembeállította a Rómer-féle kollekció „igénytelenségével”, s elmarasztalta a kevésbé „szép és tetszetős” tárgy-gyűjtéséért.¹⁶ A későbbiek során Rómer még gazdagította – a szó mindkét értelmében – a kiállítási anyagot, így amikor a Fővárosi Lapok kritikusa azt újból megtekintette, már meglelégedéssel nyugtázta, hogy a magyar vidék háziipara most már „a gazdag és változatos szász gyűjtemény mellett is megállhat”, s többek között immár „a ködmönök helyett cifra szűrök láthatók, sokféle változatban, szabásokban és színekben”.¹⁷ Xántus eljárásával szemben Rómer eredendően nem a népművészeti darabok „krémjét” kívánta mintegy kirakatba tenni, hanem az egészét bemutatni. Mai szemmel az ő szempontjai tekinthetők a korszerűbbnek. Fölöttébb tanulságos, hogy a korabeli közvélemény miként befolyásolta és követelte ki koncepciója módosítását.

Jóllehet, amióta az 1960-as évek második felétől kezdve amerikai szociológusok elkezdték realitásként figyelembe venni a *mindennapok* térben és időben strukturált világát,¹⁸ a hazai néprajzos berkekben is számot vetettek már azzal, hogy „nemcsak a paraszti ünnepnapok – a lakodalom, a jeles napok, a locsolkodás, a tojáspatkolás, a szépen formált tárgyak, a népviselet – a folklór, hanem sok minden más azon kívül is: a mindennapok olyan egyszerű, nem feltűnő tényei, mint például az esküformulák, a káromkodások, a falfeliratok (graffitók), a latrináriák (budiversek), a kiszámolók, a mutogatások, a sírfeliratok, a bőfőgés utáni szabadkozó mondások, az altatók, az állathívogatók és sok más efféle”¹⁹ is, azonban ahogy a tágabb értelemben vett folklór, úgy – Voigt Vilmos terminusával élve – a „folklór képzőművészet” kutatásával kapcsolatban is el lehet mondani, hogy döntően továbbra is a magas kultúrára kidolgozott fogalomkészlettel, esztétikai követelményrendszerrel²⁰ folynak a vizsgálódások – lényegében mind a mai napig.²¹ Természetesen nem haszontalan, ha a népi kultúra egyes ágait esztétikai kategóriák felől közelítjük meg, azonban egyáltalán nem biztos, hogy ez egyúttal arra is alkalmas, hogy az adott közösség gondolkodásmódját, sajátos ízlését, értékrendjét feltárja. Már pedig – úgy vélem – a néprajztudományt ez utóbbi is kell, hogy érdekelje. Erről viszont csak akkor lehet többet megtudni, ha belülről, az

---

¹⁶ Cs[ukási] J[ózsef]: A házi ipargyűjtemény. *Fővárosi Lapok* 1873. X. évf. 9. sz. (január 12.) 37. Idézi Gráfik 1997. 38.

¹⁷ Csukási József: Még egyszer a Köztelken. *Fővárosi Lapok* 1873. X. évf. 58. sz. (március 11.) 250. – Idézi Gráfik 1997. 39.

¹⁸ Ld. Berger–Luckman 1967.

¹⁹ Hoppál 1982. 331.

²⁰ Ennek elméleti rendszerbe foglalása: Voigt 1972a, 1972b.

²¹ Ld. pl. Fejős 1991.; 2006.; Verebélyi 2002.; 2011.; 2015.

émikus összefüggéseket ismerve, a közösség teljes kultúrájának a hálózatába ágyazottan kíséreljük meg mindezt feltérképezni.

Az a körülmény, hogy Magyarországon Volkkunde-típusú, azaz a saját etnikumra irányuló néprajzi kutatás bontakozott ki,²² komoly metodológiai következményekkel járt. Mivel – a Völkerkunde-típusú, etnológiai jellegű vizsgálódásoktól eltérően – ez esetben a kutató és a kutatott alapvetően ugyanazt a nyelvet beszélte, egészen a legutóbbi időkig nem vetődött fel az a módszertani probléma, miszerint az elit kultúrán nevelődött, többnyire a felsőbb társadalmi rétegekhez tartozó kutatókat hogyan és miként befolyásol(hat)ja saját neveltetésük, gondolkodásmódjuk, világértelmezésük, s ez milyen szűrőt vagy torzító lencsét jelenthet a tágan értelmezett a parasztság²³ hagyományos kultúrájának a vizsgálatakor. Az Anya- és csecsemőóvó képek régi magyar szekrényeken című tanulmányában Lükő Gábor ezt ekképpen fogalmazta meg: „*olvasóimnak is le kell számolniuk azokkal az előítéletekkel, melyek engem hátráltattak s nem egy jobb sorsra méltó kutatót félrevezettek már. (...) Az egyik az, hogy »én« is magyar vagyok, s még hozzá művelt ember, tehát semmi akadályja annak, hogy megértsem a hajdani műveletlen magyar parasztok »művészi« alkotásait. Ha még sem értek valamit, akkor nincs is annak semmi értelme*”.²⁴

Ismeretes, hogy Huszka Józseftől napjainkig többen is akadtak és akadnak, akik a paraszti és pásztori tárgyi világ funkcionális kialakításon túlmenő megformáltságára: a díszítményekre szimbólumokként tekintettek és tekintenek. Közülük Lükő Gábor volt az első – aki még jóval a szemiotika, a jelelmélet tudományának a megjelenése előtt! – egy összefüggő, a tárgyi világban és a folklórban egyaránt megnyilvánuló szimbólumrendszert, egyfajta jelnyelvet tételezett.²⁵ Ahogy Tarján Gábor is hangsúlyozza, „szinte reménytelen feladat a jelenkori népművészeti tárgyak alapján az előző korok művészetére visszakövetkeztetni és megállapítani az egyes motívumok eredetét és jelentését. A helyzetet nehezíti, hogy minél közelebb vagyunk a jelenhez, annál kevesebb jelentést őriznek a díszítőmotívumok”.²⁶ Az ilyen irányú törekvéseknek tehát nem kevés buktatót kell leküzdeniük, ezért is fogalmazott ekként Verebélyi Kincső: „A díszítmények szimbólumként való értelmezésének még a legjobb kísérletei is ... sokszor vezettek kudarchoz, amint azt a nemzetközi és hazai példák bőven illusztrálják”.²⁷ Ezzel együtt, úgy tűnik, konszenzus mutatkozik abban, hogy például a népművészeti tárgyak adott körének határozottan volt bizonyos szerelmi szimbolikája.²⁸

---

²² Voigt 1972c. 528–529.

²³ A birtokos paraszt mellett ide értendők a birtok nélküli falusi, mezővárosi rétegek, a pásztorok, a falun élő és részben paraszti munkát is végző kismesek és kézművesek is.

²⁴ Lükő 1975. 177–178.

²⁵ Ld. pl. Lükő 1942, 1975, 1982.

²⁶ Tarján 2005. 45.

²⁷ Verebélyi 2015. 8–9.

²⁸ Hoppál 1978.; 1980a.; 1983.; 1990.; Vasas 1994. 95–142.; Tarján 2005. 39–59.

Függetlenül attól, ki hogyan értékeli Lükő értelmezési kísérletét,²⁹ úgy vélem, feltétlenül megszívlelendő azon intése, miszerint minden kutatónak ügyelnie kell arra, hogy saját maga korlátait ne vetítse bele kutatásai tárgyába. Más szavakkal: ha egy néprajzkutató nem az általa vizsgált tradicionális társadalom – lehetőleg lokálisan is azonos! – közegeből származik, akkor nem tekintheti a saját (neveltetéséből eredő, otthonról hozott, illetve tanulmányai folytán szerzett) tudását automatikusan autentikusnak, émikusnak, még akkor sem, ha az adott hagyományos közösségről felettebb alaposak és sokrétűek is az ismeretei.³⁰ Ez azt jelenti, hogy mint egy más kultúrából érkező etnológusnak, szükséges olyan dolgokra is rákérdeznie, amelyek esetleg számára jelentéktelennek vagy éppen magától értetődőnek tűnhetnek. Ha erre nincs tekintettel, akkor gúzsba köthetik preconcepciói és fontos momentumok sikkadhatnak el.

Sajnos, amikor erre még lett volna mód, számos fontos kérdést nem tettek fel a népművészeti tárgyakat gyűjtő és leíró elődeink. Így rendszerint kutatói előfeltevéseken múlik a kutatás kiindulópontja, illetve maga az interpretáció. Például: egy tradicionális kultúrájú közösségből származó tárgy esetében a funkcionális megformáltságon túlmenő tárgyalakítás hordoz-e szemantikai többletet? A „díszítés” egyszerű ornamentika, önmagáért való dísz, vagy pedig egy önmagán túlmutató jel, amelynek esetleg van valamilyen konkrét jelentése is? S ha egy idegen számára is felismerhető stilizált vagy éppenséggel realiztikus ábrázolásról van szó, a helyi vagy tágabb közösség számára van(nak)-e további, s ha igen, milyen szimbolikus jelentésrétege(i)?

Mivel ezek és az ehhez hasonló kérdések nem igazán merültek fel akkor, amikor a népművészeti tárgyak készítői még éltek és válasszal szolgálhattak volna, egy népművészeti rosette-i kő hiányában ma már jobbára csak találgathatunk és csupán kellően vagy netán kevésbé kielégítően alátámasztott hipotéziseket építhetünk. Mert bár ugyan akadtak olyan kutatóelődök is, akik gyűjtéseik során rákérdeztek egyes motívumok elnevezésére és használatára, azonban ennek a szisztematikus és makroszintű feltárása elmaradt. Ennek hiánya azért is égető, mert ha a népművészeti tárgyakra úgy tekintünk, mint egyfajta jelnyelv/jelrendszer dokumentumaira, akkor kénytelenek vagyunk beismerni, hogy sajnos, a szókincsét csupán töredékesen ismerjük, s ma már lényegében csak találgatni tudjuk a lehetséges ragozási rendjét.

Ennek, és a fentebbi, meglehetősen vázlatos, alapvetően csak a jelen gondolatmenet szempontjából fontos összefüggésekre szorítókozó tudománytörténeti fejtegetésnek a tekintetben van jelentősége, hogy támpontot nyújt abban, néprajzkutatóként hogyan viszonyuljunk napjaink úgynevezett „élő népművészet”-éhez.

---

²⁹ Munkásságának legújabb áttekintése és értékelése: Hoppál 2017.

³⁰ Természetesen az sem problémamentes, ha egy kutató minden szempontból autentikusan, belülről ismeri és így dolgozza fel kutatása tárgyát. Lásd erről a moldvai magyarok tradicionális táplálkozása kapcsán Nyisztor Tinka kiváló könyvét: Nyisztor 2013.

A népművészet ugyanis történeti kategória, s a magyar szakirodalom e régtegművészet hordozójának a szélesebb értelemben vett parasztságot tekinti.³¹

Für Lajost követve – aki 1987-ben előbb egy szép esszében,³² majd egy emberöltő múltán Bíró Friderikával közösen jegyzett három kötetes, nagyívű műben búcsúzott el a parasztságtól³³ – az elmúlt esztendőök során többen is megírták maguk részéről e társadalmi réteg rekviemjét,³⁴ s azóta, hogy az 1970-es évek elején Márkus István megalkotta az *utóparasztság* fogalmát,³⁵ a kortárs rurális világ jelenségeiről szólva a néprajzi, szociológiai munkák már jó ideje *erről* a rétegről írnak³⁶ – és lényegében függetlenül attól, hogy használják-e ezt a kategóriát, abban megegyeznek, hogy ez az új típusú vállalkozói réteg „mentalitásában, gazdaságszervezési módjában markánsan különbözik a korábbiaktól”,³⁷ s hozzáfűzhetjük, a hajdani agrártársadalomhoz képest más a viszonyulásuk a közösséghez, illetve a tradicionális közösségi kultúrához is. Mi több, a 21. század elejére eljutottunk odáig, hogy már a vidék „mezőgazdaság utáni” korszakáról szólnak az elemzések.³⁸

A néprajzi szakirodalomban világosan megfogalmazásra került, hogy a 20. században a népművészet terén inkább „a hagyományos formák túléléséről, konzerválásáról, ismételtetéséről van szó”, az életkörülmények megváltozása folytán a „népművészet megmerevedett, formává, mondhatni stílussá vált”,³⁹ s végső soron „mindez pedig már a népművészet *utóéletéhez* tartozik”.⁴⁰ Éppen ezért jogosan lehet a népművészet *elhalásáról* beszélni,⁴¹ mint ahogy Tarján Gábor tette, aki az elmúlt másfél század fejleményeit inkább már a folklorizmus megnyilvánulásainak tekinti.⁴²

A használt terminológia változásai és bizonytalanságai is jelzik, hogy a 19. század végéhez képest is jelentős módosulások történtek a népművészetet övező közegben. „Az 1950-es évektől meghatározott tárgycsoportra vonatkozik a *népi iparművészet* kifejezés, amelyet az utóbbi időszakban előszeretettel váltanak fel az *élő népművészet* kifejezéssel, mintegy sugallva valamilyen folyamatosságot” – mutatott rá legutóbb gondolatébresztő áttekintésében Verebélyi Kincső, majd így folytatta: „A népművészet mibenlétének az elméleti meghatározása azonban elmaradt, és mivel semmilyen kritériumhoz nem kötődik az alkalmazása, a fogalom

---

³¹ Pl. Gazda 2008. 56., lásd még a 21. jegyzetet.

³² Für 1987.

³³ Bíró–Für 2012–2013.

³⁴ Valuch 1988., Berend 2006., Ö. Kovács 2012.; 2013a.; 2013b.

³⁵ Márkus 1973.

³⁶ Pl. Schwarcz–Szarvas–Szilágyi 2005.; Szilágyi 2009.

³⁷ Lovas Kiss 2006. 5–6., vö. Kiss 2002. 89–108.

³⁸ Csité et alii 2004., vö. Lovas-Kiss 2006.

³⁹ Verebélyi 2009. 611.

⁴⁰ Verebélyi 2009. 614. – Kiemelés tőlem. Sz. J.

⁴¹ Tarján 2005. 69–71. – Kiemelés tőlem. Sz. J.

⁴² Tarján 2005. 112–124,143.

határtanná vált, terjedelme pedig hol igazodik a mindenkori elődök gyakorlatához, hol nem. A *népi iparművészet* szókapcsolat tartalmilag megfelelt, logikus folytatása volt a *népi díszítőművészet* értelmezésnek, és a névadók szándékának megfelelően érzékeltette a tárgyak előállításának és fogyasztásának körülményeiben bekövetkezett módosulásokat. Az újabb és újabb változások és divatok következtében az egykori háziipari és kézműves ipari tárgyak készítése új szakaszba került, amelynek a korábbiaktól való megkülönböztetése több oldalról is jelentkező igény. Változatlanul figyelembe véve a tárgyaknak az anyag – forma – tartalom vonatkozásait, lényegében népies iparművészeti stílusról beszélhetünk, amely egyaránt vonatkoztatható a hímzésekre és a kovácsolt tárgyakra. Az egykori népi díszítőelemeket felhasználó tömegáru és designtermék a népies giccs és a mai iparművészet közötti mezőben helyezhető el”⁴³

A közelmúltban a Vidékfejlesztési Minisztérium megbízásából a Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhelye irányításával a Népművészeti Egyesületek Szövetsége és a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség közreműködésével készült – meglehetősen egyenetlen színvonalú – Népi Kézműves Stratégia⁴⁴ egy új fogalmat kívánt bevezetni. A dokumentum szerint a *népi kézműves* fogalom kialakítását „az az igény hozta létre, hogy a (...) tágan értelmezett kézműves tevékenységekből ki lehessen választani azokat, amelyekre a Kárpát-medencében élő magyar és nemzetiségi népcsoportok hagyományos technikáinak és technológiáinak használata jellemző. A népi kézműves tárgyak motívum és formakincse táji specifikus, természetes anyagok felhasználásával készülnek, és a létrehozott tárgyak mai életben felhasználható, korszerű használati, dísz és ajándéktárgyak. Mintának elsősorban a 19. század környezet, lakás és viseletkultúráját tekinti, és célja a funkcionális kézműves tárgyak létrehozása”⁴⁵. E körülíró, s kizárólag a produktumra koncentráló meghatározás nincs tekintettel a létrehozókra, arra a sajátos és nyilvánvaló tudásbeli minőségi különbségekre, amelyek a háziiparos, a specialista, illetve a professzionális kéz-

---

⁴³ Verebélyi 2015. 5. – A népművészet kapcsán 1945 után használt különböző fogalmakról ld. még pl. Voigt 1987. 148-158., Bellon-Fügedi-Szilágyi 1988.; Szilágyi 2002.

⁴⁴ *Mesterségem címere – a használható hagyomány, a népi kézművesség stratégiája I.* Hagyományörző tevékenységi formák a múltban és a jelenben. Helyzetértékelés, problémafeltárás. Népi kézműves értékek – a mesterségek helyzete. A népi kézművesség helye – kapcsolódási pontok. 407 oldal. (A továbbiakban: Helyzetelemzés I.); *Mesterségem címere – a használható hagyomány, a népi kézművesség stratégiája II.* Jó példák tára. 194. oldal. (A továbbiakban: Helyzetelemzés II.), E két helyzetelemző kötet kivonata: *Mesterségem címere – a használható hagyomány, a népi kézművesség stratégiája.* Helyzetelemzés-szinopszis. 77 oldal. (A továbbiakban: Helyzetelemzés-szinopszis). *Mesterségem címere – a használható hagyomány, a népi kézművesség stratégiája.* SWOT analízis, jövőkép, stratégiai célok és feladatok, a népi kézművesség helye a Nemzeti Vidékstratégiában, kapcsolódása más kormányzati területhez Fő stratégiai területek, kitérési pontok és teendők. 104. oldal. (A továbbiakban: Stratégia). E dokumentumok interneten elérhetőek: <http://www.hagyományokhaza.hu/nmm/nepikezmuvesstrategia/>. [2017. október 22.]

⁴⁵ Helyzetelemzés I. 33.

művest jellemzik. E nem igazán végiggondolt fogalomhasználatból ered lényegében az egész stratégián végigvonuló alapvető módszertani, megközelítésbeli probléma: egybemossa az ún. „népi kézművesség” körébe sorolt, merőben eltérő helyzetű és tudású „kézműveseket”, s nincs tekintettel arra, hogy egy-egy tevékenységet főállásban, vagy mellékesen, hobbiból űznek, illetve az adott tevékenység egyáltalán alkalmas-e igazán egy személy vagy egy család megélhetésének a biztosítására. Ráadásul maga a stratégia sem igazán következetes abban, hogy mit tekint a „népi kézművesség” körébe tartozónak: az egyik helyzetelemző fejezet idesorol kéttucatnyi „régii ritka mesterséget” is.⁴⁶ E huszonnégy szakma között – ahogy általában a többi csoportban is – elegendően szerepelnek háziipari vagy specialista tevékenységek és a céhes múlttal rendelkező, iparos mesterségek. Az önkényes kategorizálásra jellemző, hogy az alapvetően a népművészeti jellegű tevékenységek közé olyan jellegzetesen városi iparok is kerültek, mint amilyen az ötvös, a porcelánfestő, a textiltervező és a könyvkötő.

Nem véletlen, hogy a kézművességgel kapcsolatos akadémiai összegzések, kézikönyvek szóhasználatában nem szerepel a „népi kézművesség” kifejezés.⁴⁷ Ahogy az újságíróktól, úgy a mindenkorai döntéshozóktól sem várható el, hogy az élet megannyi területének ismerjék az autentikus szaknyelvét és fogalomkészletét. Ez az egyes szakterületek szakértőinek a dolga. Úgy vélem, még ha a Nemzeti Vidékstratégiában szerepel is a „népi kézművesség” kifejezés, a szakembereknek, az illetékes néprajzkutatóknak kötelessége kiállni a pontos és szakszerű fogalomhasználatért. A közreadott dokumentumban tárgyalt tevékenységekre lehetett volna például a „*tárgyalkotó népművészet, hagyományos kézművesség*” fogalompárost, vagy akár a némileg tágabb jelentésű „*kézműves örökség*” kifejezést is használni. A „népi” jelző idejétmúlt szemléletet tükröz, amikor a néprajz csak azt tartotta érdeklődési körébe tartozónak, ami kifejezetten a parasztsághoz kötődött.⁴⁸ Ennek szellemében a kézművesiparokkal való foglalkozást is csak az indokolta, ha az szorosan kapcsolódott a parasztság igényeinek a kielégítéséhez. A néprajztudomány ezen már régen túllépett, „saját joga” is kutatás tárgyát képezi az iparosság, sőt, a munkásság,⁴⁹ mi több: még a hajdani kismanesség vizsgálata is.⁵⁰ De ha már szűkebbre szeretnénk vonni a kézművesség terén az érdeklődés körét, elég lenne, mondjuk csak *hagyományos kézművességről* beszélni, amely bevett fogalom külföldön is. A Stratégia azon javaslata, amelyik a Szellemi Kulturális Örökség Védelméről szóló konvenció szakmai szövegében helyett a „*hagyományos népi kézműves*” kifejezés használatát szorgalmazza,⁵¹ indokolatlanul leszűkítené az eredeti angol szöveg „*tradi-*

⁴⁶ Helyzetelemzés I. 62.

⁴⁷ Vö. Domonkos (főszerk.) 1991.; Paládi-Kovács (főszerk.) 2009.; Szulovszky (szerk.) 2005.

⁴⁸ Vö. Kósa 2001a.; Paládi-Kovács (főszerk.) 2011. 15–16.

⁴⁹ Ld. pl. Paládi-Kovács (főszerk.) 2000.; Paládi-Kovács 2007.

⁵⁰ Ld. pl. Kósa 2000.; 2001b.; 2003.

⁵¹ Stratégia 38.

tional craftsmanship” jelentéstartományát. Nem véletlen, hogy „A kézművesség helye a szellemi kulturális örökség megőrzéséért életre hívott UNESCO egyezményben” c. fejezetében ezt Csonka-Takács Eszter, a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának az igazgatója is egyszerűen csak „*hagyományos kézművesség*”-nek fordítja.⁵²

Jóllehet, nem áll kifejezetten kapcsolatban a Népi Kézműves Stratégia fogalomhasználatával, ám úgy vélem, ide kívánczik egy metodológiai megjegyzés: a hagyományos formakincs megőrzésére összpontosítva e dokumentum megfelelkezik arról, hogy erre úgy tekintsen, mint minőségi pluszra, s nem pedig önmagáért való célra. Megítélésem szerint az még nem feltétlenül jelent értéktöbbletet, ha napjainkban is mindent úgy végeznek, mint hajdan. Természetesen törekedni kell a hagyományos technológiák elsajátítására és megőrzésére is, ám nem szabad megfelelkeznünk arról, hogy a 21. század embere számára készülnek a termékek. Tehát ha ma igény mutatkozik arra, hogy teszem azt, egy bögrét mikrohullámú sütőbe is be lehessen tenni, akkor olyan módon kell azt kivitelezni, hogy ennek az igénynek megfeleljen, még ha ez esetleg azzal jár együtt, hogy módosítani kell, mondjuk, a festék vagy a máz receptúráját. Azt gondolom, a hagyományos formakincs sikeres továbbélésére akkor van esély, ha napjaink kézművese versenyképes minőségű terméket tud előállítani, tehát ha a formavilág egy technológiailag jól kivitelezett produktumhoz ad további minőségi többletet.

„A 21. század elején jelentkező „népművészet” nem lehet ugyanolyan, mint egy évszázaddal, vagy akár csak 50 évvel ezelőtt, hiszen megváltoztak a társadalmi, gazdasági körülmények, s ezzel együtt az életmód, a szükségletek, az ízlésformáló tényezők. Mások a készítőik és nem ugyanazok a felhasználók sem, nem is beszélve az alapanyagokról” – szögezi le, helyesen, a Stratégia „Népművészet – háziipar – népi iparművészet” című fejezetének a szerzője.⁵³ Azonban megítélésem szerint érthetetlen, s erőltetett e gondolat folytatása: „Ez nem jelenti azt, hogy jelen állapotunkban nem beszélhetünk már népművészetről. A fogalom használatát kell megváltoztatni, átértelmezni, mivel olyan tárgyalókatól van dolgunk, akik tevékenységükhöz elsősorban a hagyományos tárgykészítési technikákat alkalmazzák, ezt fejlesztik tovább”.⁵⁴ Ezek szerint ahelyett, hogy a minden téren megváltozott társadalmi-gazdasági, kulturális körülmények között folyó, tudatosan a hagyományos formavilágból merítő tárgyaló tevékenységet megfelelő új terminus technicus-szal illetnénk, inkább el kell mosni a népművészet eredeti jelentését.

Amikor Flórián Mária 25 esztendővel ezelőtt, az *Élő Népművészet* címmel a Néprajzi Múzeumban megrendezett XI. országos népművészeti kiállítás katalógusában feltette egy szakavatott néprajztudós számára megkerülhetetlen kérdést,

---

⁵² Helyzetelemzés I. 340.

⁵³ Helyzetelemzés I. 20.

⁵⁴ Uo.

miszerint „*beszélhetünk-e 1992-ben, Budapesten »élő« népművészetről?*”, így foglalt állást: „A néprajzkutatók élnek azt a népművészeti gyakorlatot tekintik, amelyben a hétköznapiakat, ünnepeiket többé-kevésbé közös hagyományok szerint alakító falusi közösségek saját maguknak készítették, illetve vásároltak szép tárgyakat. A készítés mellett nem véletlenül hangsúlyozandó a vásárlás is. Az általunk visszatekintve népművészetinek minősített tárgyaknak egy jelentős része ugyanis kézművesektől, mesteremberektől: szücsöktől, szűrszabóktól, fazekasoktól, bútorfestő asztalosoktól, más része háziiparosoktól, pl. famunkákra specializálódott közösségek lakóitól származott. A falvakon belül sem volt mindenki egyaránt ügyes, az igényesebb munkákat hozzáértő specialisták, író-, varróasszonyok, faragó pásztorok készítették. Mindezek a tárgyak azonban többé-kevésbé hasonló elvek, ízlés szerint készültek és épültek be a falusi tárgyegyüttesekbe: lakásberendezésekbe, ünnepi öltözetekbe, kelengyékbe. Efféle élő népművészetet, ilyen használatban lévő »tárgyi világokat« ma már nem találhatunk, legfeljebb a nyelvtérület peremvidékein példaként akadhatunk egy-egy késői, gyakran már csak töredékes maradványukra. Hogyan él akkor az a népművészet, amit ez a kiállítás bemutat? Él, mint egy kulturális örökség a jelenbe, a jelen életformába, tárgyi környezetbe beillesztett felelevenítése. Él, mint olyan emberek, csoportosulások, szakkörök tevékenysége, akik régi technikákat, kézbeli ügyességet, művészi formákat fölelevenítve teremtenek maguknak egy sajátos tárgyalató, környezetformáló lehetőséget”.⁵⁵

Míg negyedszázaddal ezelőtt a Kárpát-medence peremvidékein még elvétve akadtak, akik körében „példaként” még úgy-ahogy tetten lehetett érni élő népművészetet, mára már hírmondójuk sem maradt.⁵⁶ Ennek fényében, úgy vélem, önáltatás a továbbiakban „élő népművészetről” beszélni.

Az a körülmény, hogy a népművészetet létrehozó és éltető réteg gyakorlatilag már nem létezik, több elvi problémát is felvet.

1. Ha már nem a hagyományos társadalmi közegéből származók készítik az ún. népművészeti tárgyakat, vajon az alkotók rendelkeznek-e mindazzal a széleskörű technológiai, tárgyi és szellemi tudással, s a hagyományos paraszti szerves kultúra belső ismeretével, amellyel mondjuk a 19. század parasztsága, pásztorai vagy kézművesei?

2. Mivel hajdan egy népművészeti alkotás, s az azon esetleg megnyilvánuló újítás elfogadásáról vagy elutasításáról alapvetően a hagyományos közösség ízlése döntött, a fentebbihez hasonló kérdést fel lehet, és fel is kell tenni azok esetében is, akik napjainkban az erre rendszeresített zsűrizés során elbírálják, hogy mi tekinthető már/még népművészetnek, s mi nem. Mivel ezek soraiban nem a tradicionális tudásba szervesen belenőtt emberek találhatók, hanem olyanok, akik alapvetően szakirányú iskolázottság folytán kerültek e grémiumba,

---

⁵⁵ Flórián 1992. 4.

⁵⁶ Horváth 2015. 417.

így – talán sarkosnak tűnik e megfogalmazás, mégis ki kell mondani: – az a helyzet áll fenn, mintha vak vezetne világtalant. Ugyanis, mint a bevezető tudománytörténeti fejtegetés során megfogalmazódott, ha volt is hajdan a magyar népművészetnek egyfajta jelnyelve, sajnos, amikor még lehetett volna, nem került sor az émikus ismeretének a szisztematikus feltárására. Márpedig elvileg és gyakorlatilag csak akkor lehetne az eredeti hordozóközegének megszűnte után továbbéltetni a népművészetet, ha a jelnyelvének a grammatikája és szó-kincse legalább közelítő teljességgel tudományosan dokumentálva lenne.⁵⁷

Ha pedig már sem az alkotók, sem a munkáikat elbírálók nem a szerves kultúráját belülről ismerő „nép”-ből kerülnek ki, mi garantálja azt, hogy ugyanarról van szó, mint mondjuk, ami százötven esztendővel ezelőtt került falvainkban forgalomba? Ez egy olyan *alapvető elvi és minőségi kérdés*, amelyet ha igazán érték-ként becsüljük a népművészetet, elodázhatatlanul fel kell tennünk. Másként könnyen olyan gyenge utánpótlásnak adhatunk teret, amelyek lejáratják a valódi, az egykori népművészetet.

Az elmondottak miatt *nem lehet egyenlőségjelet tenni egy tradicionális társadalom szerves kultúráját tükröző portékák, s az olyan alkotások közé, amely mögött már nincs meg a használt formakincs közösen kialakított, egyezményes nyelvének a kulturális fedezete*. Úgy vélem, feltétlenül indokolt eltérő fogalmat alkalmazni az utóbbi tárgycsoport megnevezésére.⁵⁸

Az 1970-es években Hoppál Mihály a debreceni festőművész barátjával, Velényi Rudolf-fal – akit a gyakori székelyföldi, máramarosi útjai olyan vizuális élményvilággal telítették, hogy annak hatására a népművészetünkben ismert szimbólumokkal teljesítette ki a konkrét látványnak az alapformákra redukált, a szerkezeti törésvonalakra figyelő képi világát⁵⁹ – együttgondolkodva alkotta meg az *etno-art* kifejezést.⁶⁰ E fogalmat Hoppál ekként határozta meg Halmy Miklós 1977-es debreceni kiállítása katalógusában: ez „a továbbvívés, a továbbépítés, a kapcsolódás, a folyamatosság művészete. (...) az etno-art, a szülői föld, a nyelvet és világképet adó kultúra talajából fakad és azon él”.⁶¹ Úgy vélem, nemcsak az ún. magas művészetek egyes ágainak etnikus hagyományokhoz kötődő irányzataira és sajátos megnyilvánulási formáira lehet alkalmazni e terminust, hanem a népművészeti örökség továbbéltetésén fáradozók munkáira is. Elvégre jó esetben rájuk, az egykori tradicionális kultúra tiszta forrásából merítő *hagyományörző*

---

⁵⁷ Ezt nem pótolja az a másodlagos fejleménynek minősülő gyakorlat, ha – mint például a fadaragó népművészek – innen-onnan vett néprajzi adatokra támaszkodva egyfajta egyezményes motívumnyelvet alakítanak ki.

⁵⁸ Szulovszky 2016b. 116.

⁵⁹ Velényi művészetéről: Hoppál 1966.; 1972.; Szulovszky 2015. 9–18.; 2016a.

⁶⁰ E fogalom genesiséről: Szulovszky 2016b. 113–115.

⁶¹ A DOTE Galéria kiállításának idézett katalógusa pdf formátumban megtalálható a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár elektronikus könyvtárában: <http://jadox.meliusz.hu:80/?docId=418529>. (Utolsó letöltés: 2016. április 14.)

ethno-art alkotók műveire is érvényes a Hoppál által megfogalmazott „továbbvívés, továbbépítés, kapcsolódás, folyamatosság” ismérve.

Meggyőződésem, hogy magára a népművészetre, mint vonatkoztatási rendszerre, ihlető forrásra múlhatatlanul szükség van egy emberszabású jövő érdekében. S voltaképpen teljesen mindegy, hogy melyik kor etnikus jellegű művészetéhez fordul egy amatőr vagy éppen hivatásos művész inspirációért: a népművészet 19. századi virágkorához vagy éppen a honfoglalók palmettás- emlékeihez.

Továbbra is feltétlenül fontos mindazon személyek, szervezetek, intézmények tevékenysége, akik eddig a népművészet ügyének a szolgálatát tűzték zászlajukra, és változatlanul indokolt elismerésben részesíteni azokat, akik ennek jegyében kimagasló eredmény érték el. Ez ugyanis olyan kincs, amelynek ápolása és továbbörökítése mellőzhetetlen feladat, s amelyre éppen ezért a mindenkori döntéshozóknak figyelmet és anyagi forrásokat kell biztosítaniuk. A meglévő díjaknál csupán csak egy minimális pontosító kiegészítésre lenne szükség: a „*Népművészeti Örökség (Ifjú) Mestere*”.

Ha már itt tartunk, egy kapcsolódó példa talán végképp rávilágít, hogy mindmáig milyen anakronisztikus szemlélet övezi a tárgyalkotó népművészetet. Ismeretes, hogy 1953 óta a magyar állam a népművészet fejlesztése terén kimagasló eredményeket elért alkotókat – akár egyes alkotásaik, akár hosszabb időszak alatt kifejtett munkásságuk alapján – „A Népművészet Mestere” címmel és jelvénnel ismeri el. Bármely intézmény vagy társadalmi szervezet felterjeszthet e díjra alkalmasnak vélt személyt, s e javaslatokat egy állandó kuratórium bírálja el. 1961 óta pedig azon fiatal – 15-35 éves – alkotó- és előadóművészek, akik az egyes népművészeti ágakban kiemelkedő egyéni teljesítményt értek el, pályázatot nyújthatnak be „A Népművészet Ifjú Mestere-díj” elnyerésére, amelyről egy e célra felállított bírálóbizottság dönt. E testület tagjai minden bizonnyal nyomban a pályázó értelmi képességeit latolgatnák, ha egy fiatal népdalénekes azzal aspirálna, hogy „*Írtam öt régi és nyolc új stílusú népdalt, ezekkel szeretném elnyerni a »Népművészet Ifjú Mestere« díjat*”. Ám ha például egy fazekas ad be hagyományos motívumkincs felhasználásával készült korsókat, egyáltalán nem akadnak fenn azon, midőn ez a pályázó népművészeti tárgyakként tekint a saját munkáira. Már csak azért sem, mert ők maguk is ekként kezelik azokat a portékákat.

A félreértések elkerülése végett leszögezem: e dolgozatnak nem a népművészet temetése a célja. Éppen ellenkezőleg! Csupán egy megalapozatlan szóhasználatnak kívánok búcsút inteni annak bizonyításával, hogy a napjainkban készülő alkotások már nem sorolhatóak be e kifejezés ernyője alá. Ennek hangsúlyozásában a valódi, a hajdanvolt népművészet megbecsülése vezet, amelyet felelevenítendő kincsnek és ápolandó örökségnek tartok. Úgy vélem, értéke megőrzésének elengedhetetlen feltétele az adekvát fogalomhasználat.

Irodalom

Andrásfalvy Bertalan

1977 A népművészet helyes szemlélete. In: Zelnik József (szerk.): *Régi és új formák*. Budapest: Magyar Helikon, 9–19.

Andrásfalvy Bertalan – Hofer Tamás (szerk.)

1976 *A népművészet tegnap és ma. A Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlésének előre benyújtott előadásszövegei és előadásvázslatai*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság – Népművelési Intézet.

Bellon Tibor – Fügedi Márta – Szilágyi Miklós (szerk.)

1998 *Tárgyalkotó népművészet*. Budapest: Planétás.

Berend T. Iván

2006 Az eltűnő parasztság nyomában. In: Búza János – Estók János – Szávai Ferenc – Varga Zsuzsanna (szerk.): *Agrártörténet – Agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére*. Budapest: Corvinus Egyetem, 341–349.

Berger, P. L. – Luckman, Th.

1967 *The Social onstruction of Reality*. Harmondsworth.

Bíró Friderika – Für Lajos

2013–2014 *Búcsú a parasztságtól I-III*. Budapest: Kairosz.

Bodor Ferenc

1982 *Nomád nemzedék. Ifjúság és népművészet Magyarországon 1970–1980*. Budapest: Népművelési Intézet.

Bollók Ádám

2015 *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a honfoglalás kori díszítőművészetéhez*. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet.

2017 Hódítók és meghódítottak. A magyar díszítőművészet kezdetei a 19. századi magyar gondolkodásban. In: Szilágyi Adrién – Bollók Ádám (szerk.): *Nemzet és tudomány Magyarországon a 19. században*. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések – Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből 5.) Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 155–183.

Csibe András – Csurgó Bernadett – Himesi Zsuzsa – Kovách Imre – Laki László – Mack Éva

2005 *A vidék és a falvak a „mezőgazdaság után”*. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézet

Deneke, Bernward

1992 Volkskunst. Leistungen und Defizite eines Begriffs. *Jahrbuch für Volkskunde* Neue Folge 15. 7–21.

Domonkos Ottó (főszerk.)

1991 *Kézművesség*. (Magyar Néprajz III. Anyagi kultúra 2.) Budapest: Akadémiai.

Fejős Zoltán

1991 Népművészeti divat a múlt század végén és a századelőn. In Hofer Tamás (szerk.): *Népi kultúra és nemzettudat*. Budapest: Magyarországi Kutató Intézet, 143–158.

2006 A népművészet a 19–20. század fordulóján. Kutatás- és fogalomtörténeti jegyzetek. In: Öriné Nagy Cecília (szerk.): *A népművészet a 19–20. század fordulójának művészetében és a gödöllői művésztelepen*. Gödöllő: Gödöllői Városi Múzeum, 117–127.

Fejős Zoltán (szerk.)

2006 *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*. Kiállítási katalógus. Budapest: Néprajzi Múzeum.

Flórián Mária

1992. Beszélhetünk-e 1992-ben, Budapesten „élő” népművészetről? In: Borbély Jolán (szerk.): *Élő népművészet 1992. máj. 22. – aug. 30. X.* [helyesen: XI.!] *Országos Népművészeti Kiállítás. • XI. Living Folk Art. • XI. Lebende Volkskunst*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 4–5.

Für Lajos

1987 Búcsú a parasztságtól. *Alföld* XXXVIII. 6. sz. 61–80.

Gazda Klára

2008 *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 4.) Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

Gráfik Imre

1997 A Néprajzi Múzeum magyarországi gyűjteményeinek kezdetei. *Néprajzi Értesítő* LXXIX. 18–44.

2017 Gondolatok a népművészet motívumairól. (Szántó István festészete kapcsán) *Vasi Szemle* 71. évf. 3. sz. 291–307.

Hofer Tamás

1977 A XIX. századi stílusváltozások: az értelmezés néhány lehetősége. *Ethnographia* 88. évf. 1. sz. 62–80.

1991 Construction of the Folk Cultural Heritage in Hungary and Rival Versions of National Identity. *Ethnologia Europaea* 21. No. 2. 145–170.

Hoppál Mihály

1966 Jegyzetek egy kiállításról. Velényi Rudolf tárlata a Kossuth Egyetemen. *Hajdúbiharmegyei Népiújság* 1966. ápr. 30.

1971 Jegyzetek az etnográfiai szemiotikához. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom* V.–VI. 25–43.

1972 Velényi Rudolf képeiről. In: *Velényi Rudolf festőművész kiállítása. TIT Csokonai Klub, Debrecen, 1972. május 21 – június 4.* (Katalógus) <http://jadox.meliusz.hu:80/?docId=414715>. [letöltve: 2016. április 18.]

- 1976a A magyar etnoszemiotikai kutatás. *Ethnographia* 87. évf. 411–438.
- 1976b Bevezetés az etnoszemiotikába. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom* X. 45–71.
- 1978 Bevezetés. A szerelmi ajándékok jelképrendszere. In: Hoppál Mihály – Vass Katalin: *Mosósulykok és díszítményeik.* (Folklór Archivum 9.) Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport – Néprajzi Múzeum, 9–14.
- 1980a Népművészet és etnoszemiotika. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XI–XII. 191–217.
- 1980b Bevezetés. In: Hoppál Mihály (vál., szerk.): *Etno-art és (nép)művészet szemiotika.* (Kapcsolatok) Budapest: Művelődési Intézet, 3–10.
- 1982 „Parttalan” folklór? *Korunk*, XLI. 330–336.
- 1983 Jelrendszerek a népművészetben. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XIII. 275–297.
- 1990 *Tulipán és szív. Szerelmi jelképek a magyar népművészetben.* Debrecen: Csokonai.
- 2017 *A kultúra mint emlékezet.* Budapest: Magyar Művészeti Akadémia.
- Hoppál Mihály (vál., szerk.)
- 1980 *Etno-art és (nép)művészet szemiotika.* (Kapcsolatok) Budapest: Művelődési Intézet.
- Horváth Gergely Krisztián
- 2015 Örökségünk és adósságaink: a rurális társadalomtörténet lehetőségei Magyarországon. *Ethnographia* 126. évf. 3. sz. 417–433.
- Huszka József
- 1885 *Magyar díszítő stíl.* Budapest: Deutsch
- 1898 *Magyar ornamentika.* Budapest: Pátria.
- 1910 *Honfoglaló őseink ornamentikája.* Budapest: Pátria.
- 1930 *A magyar turáni ornamentika.* Budapest: Pátria.
- Illyés Gyula
- 1976 *Hattyúdal ébreszt vagy lehet-e a népnek művészete.* (Gyorsuló idő) Budapest: Magvető.
- K. Csilléry Klára
- 1977 A magyar népművészet változása a XIX. században s a XX. század elején. *Ethnographia* 88. évf. 1. sz. 14–30.
- Korff, Gottfried
- 1992 Volkskunst als ideologisches Konstrukt? Fragen und Beobachtungen zum politischen Einsatz der „Volkskunst” im 20. Jahrhundert. *Jahrbuch für Volkskunde* NF 15, 23–49.
- Kósa László
- 2000 Kisnemesi társadalom és kultúra In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Társadalom.* (Magyar Néprajz VIII.) Budapest: Akadémiai, 138–172.
- 2001a *A magyar néprajz tudománytörténete.* Második, javított, bővített kiadás. Budapest: Osiris.

- 2001b „*Hét szilvafa árnyékában*” *A nemesség alsó rétegének élete Magyarországon a rendi társadalom utolsó évtizedeiben*. Budapest: Akadémiai.
- 2003 *Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest: Osiris.
- Kresz Mária
1952 Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai. *Ethnographia* 83. évf. 10–43.
- Lovas Kiss Antal
2006 *A rendszerváltozás utáni gazdálkodói magatartásformák és üzemszervezetek néprajzi vizsgálata*. Debrecen: Bölcsész Konzorcium.
- Lükő Gábor
1942 *A magyar lélek formái*. Budapest: Exodus.
1975 Anya- és csecsemőóvó képek régi magyar szekrényeken. *Orvostörténeti Közlemények. Supplementum* 7-8. 172–224.
1982 *Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Művelődési Központ.
- Major Máté – Osskó Judit (szerk.)
1981 *Új építészet, új társadalom 1945–1978. Válogatás az elmúlt évtizedek építészeti vitáiból, dokumentumaiból*. Budapest: Corvina.
- Márkus István
1973 Az utóparasztság arcképéhez. Gyernelyapáti magnószalagok, 1971. október. *Szociológia* II. 1. sz. 56–67.
- Nyisztor Tinka
2013 *Hétköznapi és ünnepnapok. A moldvai magyarok táplálkozásának etnográfája*. Kolozsvár: Kriza J. Néprajzi Társaság.
- Ö. Kovács József
2012 *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Budapest: Korall.
2013a The Liquidation of Traditional Peasant Society in Hungary 1948-1961. *Acta Ethnographica Hungarica* 58. évf. 1. sz. 3–19.
2013b A paraszti társadalom magyarországi felszámolása és az elfojtott emlékezet. *Korunk* XXIV. 10. sz. 31–37.
- Paládi-Kovács Attila
2007 *Ipari táj. Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19-20. században*. Budapest: Akadémiai.
- Paládi-Kovács Attila (főszerk.)
2000 *Társadalom*. (Magyar Néprajz VIII.) Budapest: Akadémiai.
2009 *Táj, nép, történelem. A magyar népi műveltség korszakai*. (Magyar Néprajz I.2.) Budapest: Akadémiai.
2011 *Táj, nép, történelem*. (Magyar Néprajz I.1.) Budapest: Akadémiai.
- Recska Endre – Szemerey Tamás
2014 *Szép famíves szerszámok*. Budapest: Cser Kiadó.

- Schwarcz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.)
 2005 *Utóparaszi hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ
- Simon Katalin
 2006 A tulipán-vita. Lakótelep – humánium – organikus építészet. *Iskolakultúra* 16. évf. 6. sz. 13–27.
- Sinkó Katalin
 2004 Viták a nemzeti ornamentika körül 1873–1907 között. In: Vadas Ferenc (szerk.): *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Budapest: Hild–Ybl Alapítvány, 399–433.
 2006a Megjegyzések a 19. századi ornamentika-teóriák antropológiai vonatkozásairól. In: Szikra Ágnes (szerk.): *Ornamentika és modernizmus*. (Ernst Múzeumi Füzetek 2.) Budapest, 18–26.
 2006b A 19. századi ornamentika-teóriák antropológiai vonatkozásairól. *Iskolakultúra* 16. évf. 6. sz. 28–35.
 2009 A népművészet-szemlélet változásai és a Nemzeti Múzeum 1852–1898. *Néprajzi Értesítő* 91. 35–80.
 2012 Az ornemens mint nemzeti nyelv. A népművészet fogalmának kialakulása az iparművészeti múzeumokban a pozitívizmus korában. In: *Uő.: Ideák, motívumok, kánonok. Tanulmányok a 19-20. századi képkultúra köréből*. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2012/1) Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 242–276.
- Szabadfalvi József
 1999 Gondolatok a népművészet kutatásáról. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *50 éves a Néprajzi Tanszék*. (Folklor és etnográfia 100.) Debrecen: KLTE, 185–200.
- Szilágyi Miklós
 2002 A népi iparművészet és a néprajzi muzeológia. *Ház és Ember* 15. 291–299.
 2005 Bevezetésként: az utóparaszi hagyományokról. In: Schwarcz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): *Utóparaszi hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete – MTA Társadalomkutató Központ, 9–16.
 2009 Bevezetés az utóparaszi hagyományok értelmezéséhez. In: *Uő.: Paraszi hagyomány és kényszermodernizáció*. Közéletek a néprajzi változásvizsgálathoz. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 155–162.
- Szulovszky János
 2010 A fordulópontok évtizede. (Az 1880-as évek Magyarországa) Vázlat. *Történelmi Szemle* LII. 4. sz. 601–617.
 2015 *Egy kiállítóhely a politikai tőrészhatáron. A DOTE Galéria története 1976-1989*. Budapest: Plusz Könyvek.
 2016a Az etno-art ölelésében. Velényi Rudolf művészetéről. *Szókimondó* XXI. 5. sz. 2–4.

- 2016b Etno-art: egy fogalom genezise és lehetséges jövőbeni használata. In: Cseh Fruzsina – Szulovszky János (szerk.): *A művészet dicsérete. Tanulmányok Flórián Mária tiszteletére*. Budapest: Plusz Könyvek, 113–117.
- Szulovszky János (szerk.)
2005 *A magyar kézművesipar története*. Budapest: Magyar Kereskedelmi és Iparkamara.
- Tánczos Vilmos
2006 *Szimbolikus formák a folklórban*. Budapest: Kairosz.
- Tarján Gábor
1978 *Tárgykészítő népművészeti bibliográfia*. (Folklór, társadalom, művészet 1. Sorozatszerkesztő: Zelnik József) Budapest: Népművelési Intézet.
2005 *Folklór. Népművészet. Népies művészet. Kalauz a magyar népművészethez*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Valuch Tibor
1988 *Requiem a parasztságért*. Debrecen: KLTE.
- Vasas Samu
1984 *Népi jelvilág Kalotaszegen*. Budapest: Kráter.
- Verebélyi Kincső
2002 *Korok és stílusok a magyar népművészetben*. Budapest: Osiris.
2009 Tárgyalkotó népművészet. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Táj, nép, történelem. A magyar népi műveltség korszakai*. (Magyar Néprajz I. 2.) Budapest: Akadémiai, 605–614.
2011 A népművészet határai. In: Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány – örökség – közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 139–155.
2015 Utak és tévutak a népművészet kutatásában. *Ethnographia* 126. évf. 1. sz. 1–23.
- Voigt Vilmos
1972a *A folklór esztétikájához*. (Esztétikai Kiskönyvtár) Budapest: Kossuth.
1972b *A folklór alkotások elemzése*. (Néprajzi Tanulmányok) Budapest: Akadémiai.
1972c Egyetemes magyar néprajz? (Elmélet, célkitűzések, viták.) *Szociológia*, I. 528–543.
1987 A mai magyar népművészet fogalma. In: *Modern magyar folklorisztikai tanulmányok*. (Folklór és etnográfia 34.) Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék, 139–179.
- Vörös Károly
1977 A parasztság változása a XIX. században. *Ethnographia* 88. évf. 1. sz. 1–13.
- Zelnik József
1998 Az ördögűző Nagy László. In: Uő.: *A magyar kultúra selyemövezetei*. Budapest, 43–52.
2012 *Negyven év után*. Budapest: Magyar Művészeti Akadémia.

Tartalom

Sámánok nyomában

Frecska Ede – Kovács Attila – Jeges Balázs – Gajdos Ágoston: Nonlokalitás és a sámáni tudatállapot	9
Szatmári Botond: A sámánság 20. századi paradigmaváltása	33
Bognár Szilvia: A Regös rögös útja. „Regös” Sziránszki József regös-énekmondó tevékenységéről	41
Voigt Vilmos: A kétszáz évre elrejtett Tátos	63

Vallás, tudomány, vallástudomány

Mezei Balázs: Új utak a vallástudományban	73
Kovács Ábrahám: Vetélytársak, vagy egymást kiegészítő részvalóságok: eltérő vallásfogalmak elméleti alapjai a liberális és a hagyományos protestáns teológiában	95

Hősök a hagyományban

Arató György: Markó és a Sárge Kalmár – megjegyzések egy ritka bolgár hősenek-típusról	111
Magyar Zoltán: Sárkányölő hősök	129

Hiedelmek jóról, rosszról

Birtalan Ágnes: „Rossz madár” (<i>muu šubuun</i>) – a burját hiedelmek vámpírja	155
Dallos Edina: A jó (szent) a pogány csuvasoknál	165

Török kapcsolatok

Sipos János: Törökségi és finnugor rétegek a magyar népzeneben	175
Tasnádi Edit: Arany János török kapcsolódásai	189

Korok, jelek, kultúrák

Balázs Géza: Az elveszett paradicsom	201
Lengyel Ágnes: Álom, hit és fantázia a gyógyítás történetében: Aszklépiosztól a „szellemsebészet”-ig	209
Limbacher Gábor: A Fény Fiai. Világosság és Nap létforrásként való megjelenése katolikus egyházi szövegekben és a népi kultúrában	221
Szulovszky János: Búcsú a népművésztől	239

Memento

Szabados György: Hagyomány, emlékezet és kritika a korai magyar történetírásban	259
Sárközi Ildikó Gyöngyvér: A felejtés hatalma. Az őskultusz identitásformáló ereje és a kínai sibék	275
Veres Péter: „...nincs ember – nincs probléma...” Az asszír módszer kommunista gyakorlata	285

Hoppál Mihály nyomában

Bolvári-Takács Gábor: Néprajzi témájú írások a <i>Zempléni Múzsában</i>	311
Beke László: Múteremlátogatás mint nosztalgia. Szellemi körkép, benne Hoppál Mihály festészete	315
Fodor István: Látogatás egy nomád téli szálláson Tuvában	321
Nádorfői Lajos: Kutatóutakon Hoppál Mihállyal	329
Tartalom	339